

ANMELDELSE

Nutidens statsmænd under lup

Britisk historiker gennemanalyserer 12 fremtrædende europæiske politikere, som satte deres præg på de seneste 100 års historie. Det er tankevækkende læsning.

Af Henrik Døcker

Ian Kershaw:
Personlighed og magt – De mennesker som byggede og ødelagde det moderne Europa.
Gads forlag,
516 sider, 399,95 kroner

Der findes historikere, som skriver bindstærke værker uden i særlig grad af hæfte sig ved personlighederne bag de historiske begivenheder. Det gælder ikke den ansete britiske forfatter Ian Kershaw, der i en ny bog leverer indgående biografier af 12 politikere, som i udpræget grad har formet nutidshistorien.

Ian Kershaw har for længst skabt sig international anerkendelse gennem en stribe værker, og her leveres et overflødhedshorn af informationer til at underbygge, hvordan disse 12 politikere skabte historie – og ikke hvordan de blev dannet af den. I et så relativt begrænset udvalg indgår som en selvfølge de fire, som stod bag det 20. århundredes ødelæggende ”ismer”: Kommunismen, nazismen og fascismen – det vil sige Vladimir Lenin, Josef Stalin, Adolf Hitler og Benito Mussolini.

Disse diktatorer og internationale folkeforførere, fra hvad man kunne kalde ”første geled”, opfølges i bogen af magtherrer, der overvejende påtvang deres egne stater et undertrykkende regime: Spaniens Francisco Franco og Jugoslaviens Josip Broz Tito. Som modvægt mod disse autoritative typer udfoldes en række personligheder, der har virket inden for demokratiske rammer: Winston Churchill, Charles de Gaulle, Konrad Adenauer, Helmut Kohl og Margaret Thatcher. Den sidste, Mikhail Gorbatsjov, der var rundet af et kommunistisk magtapparat for siden at udvikle sig i demokratisk retning, falder ligesom i en klasse for sig.

De fleste af de biograferede virkede i krigs- eller krisetider og satte deres præg ved med mere eller mindre hårdhændede metoder at løse eller mildne virkningerne heraf. Det skyldtes, at de var usædvanlig beslutsomme, havde råstyrke til at slå hårdt ned på medspillere, der ikke viste sig loyale, samt indbildte modstandere.

I første række har vi *Josef Stalin*, der skabte et vist økonomisk grundlag for sin tidlige revolutionære virksomhed under den russiske

tsar gennem bankkup og siden lod et utal af formodede og regulært indbildte spioner henrette. Dertil Hitler, der tidligt rensede ud ved vold og mord blandt mulige konkurrenter i sin gryende politiske bevægelse (for eksempel drabet på SA-lederen Ernst Röhm) for at ende som organisator af masse mord på store dele af Europas befolkninger.

Mens de revolutionære omvæltninger ved det russiske tsar-styres fald banede vej for Lenins magtovertagelse i 1917, så krævede det – som Kershaw påpeger – uanset hans stærke personlighed en del overtalelse og argumenter, førend han fik magt over det unge Bolsjevikparti. Lenins tidlige død i 1924 banede vej for Stalin, som dog under 1920'ernes voldsomme spændinger, ikke mindst af økonomisk art, måtte moderere sine indgreb over for den enorme, ludfattige landbefolkning i Rusland.

Stalins umenneskelighed

Josef Stalin er efter Kershaws mening blandt de mennesker, der har haft størst betydning for det 20. århundredes historie. Først ved at omskabe samfund og økonomi i sit eget land, siden blandt sejrherrene over Nazi-Tyskland i Anden Verdenskrig og endelig ved at påtvinge Østeuropa det barske sovjetiske tvangssystem. Den umenneskelighed, dette indebar, er vanskelig at begribe. Millioner af egne borgere blev deporteret til arbejdslejre under barbariske forhold, blev mishandlet, tortureret, udsultet og dræbt.

Stalins mistænksomme natur grænsede til paranoia, på den måde at han så forrædere overalt.

Allerede inden terroren i Sovjetunionen blev sat i system i 1930'erne, var det et voldeligt samfund, hvor prisen på menneskeliv med Kershaws ord var lav. Dog var bolsjevismen fuld af fraktioner, der var ligeså forbitrede som midaldlderens teologiske kontroverser, selvom de officielt var forbudt.

Stalin havde selv under tsardømmet været forvist til Sibirien – nu tog han de samme undertrykkende midler i brug. Et eksempel var konfiskation fra bønderne for at fremme industrialiseringen.

Tvangskollektiviseringen gik hånd i hånd med opgøret med ”kulakkerne” – fællesbetegnelse for alle slags bønder, der blot havde fod under eget bord, som ikke kun angik ”rigtige” godsejerne.

Den kunstigt påførte hungerkatastrofe i Ukraine 1932-33 får hos Kershaw kun en forbigående omtale. Dens ofre skønnes at have andraget fire til fem millioner mennesker. Det hemmelige politi voksede desuden voldsomt under Stalin og omfattede i 1938 én million mand.

I Anden Verdenskrigs indledende fase begik Stalins grelle fejl dispositioner, til dels begrundet i diktatorens voldsomme udrensninger i hærledelsens top. Under krigen møder mellem de vestlige statsmænd – USA's præsident Franklin Roosevelt og den britiske premierminister Winston Churchill – havde Stalin ifølge Kershaw overtaget, da han var både begavet, velinformeret og magtfuld. Men han stak blå i øjnene på dem, fastslår forfatteren uden dog her at eksemplificere.

Diktatorens fortsatte mistro gav sig også udslag i, at en million soldater, der efter befrielsen i 1945 vendte tilbage til Sovjetunionen fra grufuldt tysk fangenskab, nu blev sat i russisk fangelejr, fordi de havde overgivet sig. Kort efter Stalins død i 1953 begyndte Sovjetunionen at afvikle de mange fangelejre, som millioner havde været forvist til.

Fascisterne i Italien

Den egentlige kerne i de fascistiske bevægelser, som dannedes i begyndelsen af 1920'ernes Italien, var hjemsendte soldater, overvejende fra middelklassen. Betegnelsen fascisme havde rod i ordet for det risknippe, fascio, som var symbol på ordensmagten i det gamle Rom.

Det var blandt andet her, at *Benito Mussolini*, der var journalist og siden hen bladudgiver med en noget uklar politisk orientering, kom til at fiske i rørte vande. Større befolkningsgrupper var modløse, fordi Italien efter Første Verdenskrig ikke havde høstet gevinster nok udenfor Italien, såsom Fiume (i dag Rijeka i Kroatien) og områder i Dalmatien (nutidens Kroatien).

Mussolini, der udenfor enhver tvivl var den i triumviratet Stalin-Hitler-Mussolini,

der havde mindst magt uden for sit eget nationale territorium, det vil sige international gennemslagskraft, skulle blive den første til at bringe en overbevisende illustration af, at det i et diktatur drejer sig om myter frem for fakta.

Hele kulten omkring den fascistiske fører, *il duce* (à la Hitler som *der Führer*), blev støbt ved den siden hen så ofte omtalte ”march mod Rom” i 1922, som Mussolini – i modsætning til tusinder af militante fascister – ikke selv deltog i.

Han ankom med tog fra Milano, iført jakkesæt og bowler! Italiens daværende konge, Viktor Emmanuel III, var fejlinformeret om, at hæren ikke havde kunnet modstå de 30.000 marcherende fascister. Trods mange interessante enkeltheder står Kershaws Mussolini-beretning dog lidt mangelfuld. Således savner denne anmelder en forklaring på hvorfor ordet ’fascist’ (og ikke ’nazist’) skulle blive en fast betegnelse for kommunisternes hovedmodstandere efter Anden Verdenskrig – og i det hele taget et verdensomspændende ’fy-ord’. Ej heller er der meget om neo-fascister, som søgte videreførelse af diktatorens ideer siden hen.

Kershaw er omhyggelig med at karakterisere egenskaber hos de biograferede. Om Mussolini hedder det således, at han fra ungdommen var personligt dominerende, påståelig, ligesom han ikke tålte modsigelse, var kortluntet, hævn-gerrig og voldstilhænger over for sine politiske modparter. Selvom han var uden humoristisk sans, så tiltrak hans velplejede, mandige og virile, matriarkalske manerer en del italienere, ikke mindst kvinder. Han blev selv henrettet af den italienske modstandsbevægelse sammen med en elskerinde i Milano i 1945.

Hitlers destruktion

Adolf Hitler udmærkede sig heller ikke ved symptomatiske egenskaber: Han var ligeledes dominerende, dertil kolerisk, intolerant og egocentrisk. Også han savnede sans for humor og var dertil snerpet i seksuel henseende.

Hans opkomst var næret af den traumatiserede tilstand, som Tyskland befandt sig i efter den ydmygende Versailles-Fred i kølvandet af Første Verdenskrig. Det er velkendt og

til overflod tidligere beskrevet, hvordan Hitler evnede at sammenfatte de følelser af vrede, bitterhed og had, der prægede den tyske nation i 1920'erne.

Hitlers destruktion af Europa var uden sidestykke, eftersom han med magt søgte at omforme hele verdensdelen. Båret af racehad, især til jøderne, med troen på sejr for aggression mod lande og folk, han fandt uværdige, ødelagde han totalt sit eget Tyskland. I virkeligheden gennemførtes en samfundsrevolution, som banede vej for en ny stat (først Vesttyskland, siden det samlede Tyskland) baseret på retsstaten og dennes liberale og demokratiske værdier.

Nynazisme findes i dag, erkender Kershaw, men med ”beskeden klangbund hos vælgerne”, idet lejlighedsvis udtryk for accept af Hitler-udtalelser kan indvarsle en brat afslutning på en karriere i medierne eller i politik.

Til i videste forstand at genopbygge Tyskland viste *Konrad Adenauer* sig som ”den rette statsmand” – og så meget mere bemærkelsesværdigt i en alder af 69, når de fleste er gået på pension. Han var uplettet af det nazistiske Tyskland helt fra 1933, da han blev afsat som Kölns overborgmester.

Ved venner og families hjælp klarede han og hans familie sig økonomisk gennem krigen og frem til 1949, da han blev forbundsrepublikken Vesttysklands første forbundskansler. Med en stærk katolsk opdragelse fik han tidligt en intens modvilje mod socialismen og påfølgende afsky for sovjetkommunismen. Følgelig så han nøglen til Tysklands sikkerhed i tætte bånd til vestmagterne, især USA.

Men det blev med Kershaws ord nødvendigt at kaste et slør over store dele af det tyske samfunds medskyld i nationalsocialismen. I stedet prioriteredes en politisk europæisk integration, som så også faldt sammen med det økonomiske opsving, der fik navn af Vezttysklands økonomiske mirakel.

Efter Anden Verdenskrigs ødelæggelser

En traktatfæstet udsoning mellem Tyskland og Frankrig betragtedes imidlertid af mange som

en forudsæning for skabelsen af et nyt, fredeligt Europa. På fransk initiativ kom Det Europæiske Kul- og Stålfællesskab (EKSF) da til verden i 1952, hvad der blev varmt modtaget af Adenauer. Den store efterspørgsel på kul på grund af Korea-krigen (1950-53) havde givet Vesttyskland et økonomisk opsving – og samtidig medvind for nye tanker om et overnationalt, europæisk fællesskab (som også fik Belgien, Holland, Luxemborug og Italien som medlemmer).

Siden fulgte Det Europæiske Atomenergifællesskab (EURATOM) og det Europæiske Økonomiske Fællesskab – alt det, som siden blev til EF/EU.

Det hæftede negativt ved Adenauer, at han udstedte et væld af amnestier til tidligere nazister – og det efter at de allieredes forsøg på at gennemføre et egentlig afnazificeringsprogram stort set havde vist sig som en fiasko. Men han havde den væsentlige del af offentligheden på sin side. Adenauer kombinerede imidlertid med Kershaws ord ideologisk målbevidsthed med stor taktisk kløgt under opbygningen af et demokratisk samfund, ikke uden dreven politisk manipulation, men selvsikkert og autoritært. Som sådan prægede han ikke blot det nye Tyskland, men hele Europa.

Helmut Kohl, der var vesttysk forbundskansler 1982-90 og det samlede Tysklands kansler 1990-98, videreførte Adenauers europæiske engagement, og som Kershaw påpeger, var dette både drevet af fornuft og følelse. Men størst indsats ydede Kohl nok ved gennemførelse af Tysklands samling.

Denne tanke modnedes gradvist, men det var først efter Berlinmurens fald i 1989, at Kohl kunne overbevise den sovjetiske præsident Gorbatsjov, om at ”tysk forening må betragtes som uundgåelig”.

Så krævede USA imidlertid, at Tyskland i sin helhed skulle tilslutte sig NATO, hvilket Gorbatsjov med tiden gik med til. Han var svækket, da den sovjetiske økonomi havde vist sig så elendig, at landet havde måttet bede om fødevarhjælp af tyskerne på omkring 220 millioner D-mark.

Mikhail Gorbatsjov er i denne biografisamling den eneste, der alvorligt ”sadlede om”: Med rødder i et repressivt diktatur tog han initiativ til dybtgående forandringer af et stift sovjetssystem i erkendelse af, at dets økonomi havde slået helt fejl. Han troede i samarbejde med Boris Jeltsin på en reformering af Sovjetunionen, baseret på en traktat af uafhængige republikker. Men republikkerne var ude efter fuld selvstændighed. Det sidste dræbende slag mod Sovjetunionen var ifølge Kershaw det flertal for Ukraines selvstændighed, som fremgik af en folkeafstemning 1. december 1991.

Gorbatsjov indså ikke, at Sovjetunionens strukturer var uforenelige med et socialdemokrati, der byggede på personlige valg, individuelle friheder og politisk selvstændighed. Men det var Jeltsin, der gav Sovjetunionen dødsstødet. Gorbatsjov vil huskes som manden, der ville indføre demokratiske tilstande og reformere økonomien i et samfund, der ikke var gearret hertil. Gorbatsjovs forhold til Vladimir Putin var ifølge Kershaw tvetydigt, idet han roste ham for at have reddet Rusland fra Jeltsins kaos.

Alt i alt var Gorbatsjov et eksempel på en person, som ændrede historiens gang til det bedre. Men Jeltsins hurtige afskaffelse af pris-kontrol i en liberaliseret markedsøkonomi udløste en inflation, som gjorde det af med mange russiske borgeres opsparing. De hurtigt indførte privatiseringer og salg af statsejendomme til bundpriser banede vej for en ny overklasse af superrige oligarker med let spil i en kriminaliseret ”ny verden”.

På positiv-listen blandt de biograferede indtager den britiske statsmand *Winston Churchill* førstepladsen. Voldsomt militært udfordret af Hitler i 1940 indgød han som premierminister briterne den modstands- og sejrsvilje, som der er stået gny af siden. Men – som Kershaw tørt bemærker – før den tid, i perioden fra 1895, havde han i det store og hele været en fiasko i britisk politik, uanset at han havde været minister flere gange.

Churchill var yderst egoistisk, påståelig med ”en indbygget selvtilid, som var typisk for det britiske aristokrati, han var født ind i.

Han uddannedes som officer, blev så krigskorrespondent (i borgerkrigen i Sydafrika) og udstrålede vedvarende krigeriskhed med hang til dristige og hurtige beslutninger.

Det var i maj 1940, at Churchill overtog sine politikerkolleger om, at fredsforhandlinger med Hitler var nytteløse, og at briterne måtte stå sammen i deres kampvilje. Som sådan skulle han – ovenpå ikke mindst Frankrigs hurtige kapitulation til Tyskland – blive en europæisk ledestjerne for de allierede i Anden Verdenskrig.

Da hans konservative parti tabte et parlamentsvalg i 1945, kom Churchill atter bort fra rampelyset. Han holdt nogle markante taler, skabte udtrykket ”jernetæppet” mellem øst og vest, men hans come-back som premierminister 1951-55 blev ikke voldsomt mindeværdigt. Stor hæder tilfaldt ham, da han på baggrund af sit beundrede historiske forfatterskab modtog Nobelprisen i litteratur.

Pladsen tillader ikke nærmere omtale af den spanske diktator *Francisco Franco*, der vandt Spaniens borgerkrig 1936-39 og behårdt styrede sit land i næsten 40 år med en formel opretholdelse af monarkiet, af den jugoslaviske partisanleder *Josip Broz Tito*, som på basis af en succesrig insats mod den tyske besættelsesmagt under Anden Verdenskrig fik skabt en moderne kommunistisk stat. Ej heller af den britiske premierminister *Margaret Thatcher*, som stod for store forandringer af det britiske samfund, samt af general *Charles de Gaulle*, som svejsede fransk modstand mod tyskerne under krigen, men som ikke rigtig gjorde sig som politiker.

Kershaws bog har imponeret nærværende anmelder, der i den grad har dyrket biografier af nutidens statsmænd – lige nu står der 175 sådanne bind i min bogsamling – at han fortjener den største ros. Kun kan man måske

indvende, at Kershaws bog indimellem forudsætter noget viden, som yngre læsere ikke nødvendigvis har. Hvem i dag ved eller husker, hvad Suez-krisen var, hvad ”de allieredes afnazificeringsprogram” gik ud på, eller hvad GULAG stod for? Ikke desto mindre er det vigtig viden.

Henrik Døcker (f. 1938) er journalist og forfatter. Han har som journalist specialiseret sig i international politik og folkeret samt den internationale beskyttelse af menneskerettighederne. Han arbejdede i en lang årrække for Ritzaus Bureau og var siden hen tilknyttet Dansk Institut for Menneskerettigheder.

